

ЗА „ГРАЖДАНСКАТА КОНФИСКАЦИЯ“ НА НЕЗАКОННО ПРИДОБИТО ИМУЩЕСТВО И КРИТЕРИИТЕ „ЕНГЕЛ“

Аделина Хаджийска
Д-р по наказателен процес

FOR THE „CIVIL CONFISCATION“ OF ILLEGALLY ACQUIRED PROPERTY AND THE ENGEL CRITERIA

Adelina Hadzhiyska
PhD in Criminal procedure

Резюме: Настоящата статия има за цел да анализира гражданската конфискация в контекста на автономното тълкуване на ЕСПЧ относно понятието „наказателно обвинение“. В тази връзка е подложен утвърденият алгоритъм за проверка и е направена преценка дали т.нар. „гражданска конфискация“ има наказателен характер. Обърнато е внимание и на законодателния подход при уреждането на този вид конфискация съобразно зададените минимални стандарти на правото на Европейския съюз.

Ключови думи: *гражданска конфискация, незаконно придобито имущество, критериите „Енгел“, ЕСПЧ*

Summary: This article aims to analyze civil confiscation in the context of the ECtHR's autonomous interpretation of the concept of „criminal charge“. In this regard, the approved algorithm for verification is subjected and an assessment is made whether the so-called „civil confiscation“ is criminal in nature. Attention is also paid to the legislative approach in settling this type of confiscation in accordance with the set minimum standards of European Union law.

Key words: *civil confiscation, illegally acquired property, Engel criteria, ECtHR*

Doi: <https://doi.org/10.36997/PPDD2022.284>

Въведение

В българското законодателство не е чужда идеята за самостоятелния характер на конфискационна отговорност. Исторически у нас са познати редица нормативни актове, имащи за цел да регламентират една или друга форма на отнемане на незаконно придобито

имущество в полза на държавата¹. Тази идея намери израз и в действащия Закон за противодействие на корупцията и отнемане на незаконно придобитото имущество (ЗПКОНПИ), а малко преди това и в неговият предшественик – Закона за отнемане в полза на държавата на незаконно придобитото имущество (ЗОПДНПИ). В резултат на повече от десетгодишното им прилагането у нас понятието „гражданска конфискация“ се наложи в разговорния и юридическия речник на широката общественост. Същевременно в теорията и съдебната практика се поставиха редица въпроси относно същността на разглежданата експроприация², един от които е този за наказателния ѝ характер. Известно е, че предвидената в ЗПКОНПИ конфискация се появи като изпълнение на задължението на българската държава да транспонира Директива 2014/42/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 3 април 2014 г. за обезпечаване и конфискация на средства и облаги от престъпна дейност. Но последните съдебни решения на Съда на Европейския съюз (СЕС) по дело C-234/18 и C-319/19³ поставиха под съмнение разбирането на българския законодател на разглежданата проблематика.

Изложение

В правната наука конфискацията като юридически институт има своето утвърдено правно значение. От гледна точка на наказателното право конфискацията на цялото или на част от имуществото на виновния, на определени имущества или на части от такива имущества е вид наказание по смисъла на чл. 37 от НК. Тя представлява принудително и безвъзмездно отчуждаване в полза на държавата на принадлежащото на виновния имущество или на част от него. Постановява се по отношение на налично имущество, което може да бъде предмет на това наказание, поради което е недопустима, ако виновният не притежава налично имущество. При конфискация държавата отговаря до размера на стойността на конфискуваното имущество за възстановяване на вредите, причинени с престъплението и след това и за задълженията на осъдения, възникнали до възбуждането на на-

¹ Атанасов, Г. За „гражданската конфискация“, „незаконно придобитото имущество“ и вулгаризацията на правото. // Адвокатски преглед, София, 2020, №3-4.

² Пак там.

³ Решение на СЕС от 19.03.2022 г.; Решение на СЕС от 28.10.2021 г.

казателното преследване, когато останалото негово налично имущество не е достатъчно за възстановяване на вредите и за изплащане на задълженията.

В отклонение на утвърденото правно значение, със ЗПКОНПИ конфискация също е предвидена като форма на отнемане в полза на държавата на незаконно придобито имущество. Тя е насочена спрямо конституционно установеното право на собственост, постановява се в гражданско производство от гражданския съд и изрично е изключена каквато и да било връзка с наказателната отговорност (арг. чл. 5, ал. 2 ЗПКОНПИ). В теорията и юриспруденцията по прилагането на ЗОПДНПИ и ЗПКОНПИ се наблюдава стремеж „гражданската конфискация“ да бъде разграничена от всякакви институти, които могат да се асоциират с наказателното право⁴. Въпреки това тя не може да напусне сферата на публичното право и притежава подчертано санкционен характер⁵.

Правният ѝ режим в ЗПКОНПИ предвижда възникване на властническо конфискационно правоотношение, на едната страна на което стои държавен специализиран орган, а на другата страна – подчинен нему субект. При анализа на разпоредбите на специалния закон се стига до извода, че конфискационното право на държавата по своя характер е публично субективно право, което се упражнява в определени законови хипотези, а насрещният правен субект е длъжен да търпи ограничения на основни права и свободи. Обстоятелството, че законодателят не говори изрично за характера на това право, не пречи същият да бъде извлечен по тълкувателен път от начина, по който законодателят го е регламентирал.

Конфискацията по специалния закон може да бъде разгледана като извъннаказателна мярка, доколкото не е уредена в НК, но нейният публичен и скрепен с държавна принуда характер не може да бъде отречен. Тя се явява вид държавна принудителна мярка, която не намира житейска и правна опора в сферата на частното право, още по-малко граждански характер. Санкционният ѝ характер може да бъде изведен след като правният ѝ режим се подложи на системата

⁴ Кръстева, З. По някои дискуссионни въпроси на неоснованото на присъда отнемане в полза на държавата на незаконно придобито имущество. // Научни изследвания, 2012, №2.

⁵ Брайков, В. Санкционен капацитет и разделени власти. // Адвокатски преглед, 2018, №2.

от критерии „Енгел“, известни още като тест „Енгел“. Става въпрос за следните: 1) квалификация на деянието по националното право; 2) характер и естество на нарушението; 3) вид и тежест на предвиденото наказание⁶. Посочените критерии имат пряко приложение у нас, тъй като са част от практиката на ЕСПЧ. Известно е, че те са дадени алтернативно, като е достатъчно само единият от тях да води до извод за наказателен характер на производството, за да се приложат по-високите гаранции за правата на лицето, засегнато от това производство.

Квалификация на деянието по националното право няма решаващо значение за определяне на производството като наказателно. Едно производство може да се счита за наказателно и когато деянието не е квалифицирано като такова по националното право, ако изследването по останалите два критерия доведе до извода за наличие на наказателно обвинение. При изследване на характера и естеството на нарушението следва да се прави преценка кои са засегнатите от деянието обществени отношения, доколко и в каква степен отрицателно са повлияни същите от деянието. Присъщо за наказателното обвинение е насочеността на правната норма към неограничен кръг адресати. Последният критерий изисква проверка за наличието на сходство с наказанията за престъпления, като репресивната и превантивната цели са неизменни белези на всяка наказателна санкция. Прилагайки т нар. гражданска конфискация на посочените по-горе критерии, се установява следното:

Вярно е, че производството, в което се постановява „гражданската конфискация“, не е квалифицирано като наказателно от законодателя. Но предмет на доказване е въпросът за несъответствието между имуществото и доходите на ответника, като тежестта на доказване е разместена между страните. Уважаването на иска в почти всички случаи по ЗПКОНПИ се основава на оборима презумпция, че цялото имущество на ответника е незаконно придобито имущество, без да има ясна дефиниция за последното понятие⁷. Всички незаконни дейности по българското законодателство са въздигнати в престъпленията и административните нарушения. Сред предвидените санк-

⁶ Case C-489/10 Lukazs Marcin Bonda.

⁷ Решение №97/2018 по гр. д. № 3224/2017 г. на ВКС, IV г. о. – тълкува, че „незаконно придобито“ може да бъде само имущество, придобито в нарушение на законова забрана.

ции за тях е и конфискацията (като наказание или санкционна последица). Следователно производството по отнемане само формално е предоставено в прерогативите на гражданския съд, което обаче не го лишава от наказателния му характер. Разглежданата конфискация не е обвързана изрично с каталога престъпления, включени в обхвата на предварителната оценка на въздействие, извършена от Европейските компетентни органи в зората на приемане на вторичното законодателство относно тази материя (бел. мои), но фактически незаконно придобитото имущество и деянията, които се презумират, да са извършени от ответника по делото, реферират към него.

Наказателният характер на производството по ЗПКОНПИ проличава най-ясно при съблюдаването на третия критерий от системата „Енгел“, а именно тежестта на предвидената санкция. В разглежданото производство може да се стигне до отнемане на имущество не само до размера на обогатяването или печалбите от извършено престъпление, но и до такъв, за който не е установен законен произход. В случая фактическата цел на „гражданската конфискация“ е не само да се възстанови положението от преди незаконното придобиване, но и да се отнеме имущество като форма на наказание за неясно обаче какво неправомерно поведение на ответната страна. По-нататък производството може да бъде основание за задържане под стража или налагане на други мерки на държавна принуда, включително осъждане, присъщи на наказателното производство с оглед предвидените престъпни състави за неизпълнение на влязло в сила съдебно решение. Към настоящия момент производството по ЗПКОНПИ не влияе на започнало наказателно такова, развива се независимо от него, но установените по него факти могат да доведат до повдигане на наказателно обвинение. Вярно е, че решението на съда няма правната природа на присъда, но по своя характер диспозитивът на осъдителното решение далеч надхвърля правните последици на осъждането по наказателно дело, обричайки го на т. нар. „гражданска и икономическа смърт“.

Следователно може да се направи извод, че макар и конфискацията по ЗПКОНПИ да не представлява наказание за ответника, за производството по нейното постановяване са приложими и характеристиките за наказателното производство по-високи гаранции за правата на лицата, спрямо които е повдигнато обвинение, произтичащи от чл. 6 и чл. 7 на Конвенцията – презумпция за невиновност, забраната

за обратно действие на наказателноправните норми и др. Прави впечатление, че законодателят ги е пренебрегнал, като дори се възползва от по-занижените гаранции на гражданското производство, особено използвайки правилата за доказване и разпределението на доказателствената тежест. По този начин превръща ЗПКОНПИ в политически, а не юридически и законосъобразен инструмент за разправа с определени граждани. Известно е, че в гражданския процес тежестта на доказване е споделена между страните и всяка от тях е длъжна да докаже изгодните за нея факти. Разпределението на тежестта на доказване не зависи от процесуалната роля на страните в процеса, а от интереса им. Който има интерес от доказването на даден факт, е длъжен да го докаже. Най-съществена полза от уреждането на гражданската конфискация по този ред се открива по отношение на доказването на вината. В цивилистичната теория се налага виждането за много по-обективен характер на гражданската в сравнение с наказателната отговорност. Това разбиране значително влияе на стандартите на доказване на вината на ответника – при гражданската конфискация съдът няма да изследва вината като психично отношение на лицето към фактите, които обуславят отговорността му, а само обективното несъответствие между доходи и имущество като презумира небрежност, разбирана като неполагане на дължимата грижа от ответника.

Заключение

Ето защо според мен зад това обективно несъответствие с основни правни положения се крие безпомощност или нежелание от страна на законодателя да регламентира този вид конфискационна отговорност по законосъобразен начин. Проблемът е, че е налице конституционно нетърпимото положение наказателна санкция да бъде налагана по реда на гражданското производство и при отсъствието на гаранциите за правата на обвиняемите, предвидени в чл. 5, ал. 3 и чл. 31 от Конституцията и чл. 6 и чл. 7 ЕКЗПЧ. Пътят, по който може да бъде преодолян този проблем, е законодателна инициатива, с която да бъде изготвен изцяло нов закон за КПКОНПИ, който да приведе българското законодателство в съответствие със заложените европейски стандарти.

Използвана литература:

1. Атанасов, Г. „За гражданската конфискация”, „незаконно придобитото имущество” и „вулгаризацията на правото”. // Адвокатски преглед, София, 2020, №3-4.

(Atanasov G. „Za grajdanskata konfiskacia, nezakonno pridobitoto imushtestvo i „vulgarizaciqta na pravoto”. // Advokatski pegled, Sofia, 2020, №3-4)

2. Брайков, В. Санкционен капацитет и разделени власти. //Адвокатски преглед, 2018, №2.

(Braikov, B. Sankcionen kapacitet I razdelenie na vlasti. // Advokatski pregled, 2018, №2)

3. Кръстева, З. По някои дискуссионни въпроси на неоснованото на присъда отнемане в полза на държавата на незаконно придобито имущество. // Научни изследвания, 2012, №2.

(Krasteva, Z. Po nqkoi diskusionni vaprosi na neosnovanoto na prisysda otnemane v polza na darjavata na nezakonno pridobito imushtestvo. // Nauchni izsledvania, 2012, №2)

За контакти:

Гл. ас. д-р Аделина Хаджийска
УНСС и ВСУ „Черноризец Храбър“
E-mail: adelina.hadjiiska@gmail.com